

ابتدا شرح مختصری از هفده اثر نجیب‌الدین سمرقندی را در ذیل می‌آوریم و آن‌گاه، متن رساله «ذکر الادویه المُسهَّله و خواصها» و تصحیح آن در پایان مقاله می‌آید:

این اثر یکی از مهم‌ترین تألیفات سمرقندی است، او در این کتاب به عوامل مسبب بیماری‌های اشاره نموده و توضیحات مختلفی در باره این علل ذکر می‌کند. این کتاب در طب سنتی اهمیت فراوانی داشته و شرح‌های متعددی بر آن نوشته شده که مهم‌ترین آن‌ها شرح نفیس‌الدین بن عوض کرمانی است. محمد ارزانی قادری شیرازی نیز شرحی بر *الاسباب و العلامات* نوشته که به نام *طب اکبری* معروف است، آقا بزرگ طهرانی در کتاب *الذریعه* در باره این کتاب گوید: «سمرقندی در این کتاب به بحث در باره بیماری‌های جزئی پرداخته و اسباب و علل و درمان آن‌ها را ذکر می‌کند، اول آن الحمد لله علی نعمائه السابغه است و این کتاب چاپ شده و نسخه کهنی از آن که تاریخ کتابت آن ۷۷۹ ق. در موقوفات مدرسه فاضلیه وجود دارد».^۱ نسخه‌های خطی متعددی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران وجود دارد که بالغ بر سی نسخه است و به عنوان مثال هفت نسخه از آن عبارتند از: سه نسخه خطی از این اثر در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره‌های ۱۱۲۶ و ۵۳۶/۶ و ۱۰۴۷ ط، سه نسخه خطی در کتابخانه ملی ملک به شماره‌های ۱/۱ و ۴۴۰ و ۴۷۸۸/۴ و ۴۴۵۷ و یک نسخه خطی در مسجد اعظم قم به شماره ۱۹۶۳/۴ موجود است. همچنین نسخه‌های متعددی از آن در کتابخانه جهان پراکنده است که به عنوان مثال یک نسخه خطی نیز در کتابخانه دانشگاه آمریکایی بیروت قرار دارد. متن عربی این کتاب در زمستان ۱۳۹۱ توسط دکتر یوسف بیگ بابا پور چاپ و منتشر شد؛ همچنین در سال ۱۳۱۰ ق. توسط عباس بن محمد به فارسی ترجمه شده که ترجمه خطی آن، هنوز تصحیح و منتشر نشده است.

کتابی در زمینه داروسازی است. سمرقندی در این دارونامه، نام داروها را بر اجزای بدن ذکر می‌کند و برای مثال اولین مجموعه از داروها را تحت عنوان *ادویه الراس* یا *داروهای سر* می‌آورد؛ سپس در مبحث بعدی به *ادویه العین* یا *داروهای چشم* می‌پردازد و بدین گونه داروهای اجزای مختلف بدن از سر تا پا را ذکر می‌کند. نسخه‌های خطی متعددی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران وجود دارد که بالغ بر بیست نسخه است. به عنوان مثال: سه نسخه خطی، در کتابخانه ملی، ملک به شماره‌های ۴۳۸۱ و ۴۷۸۸/۳ و ۴۵۰۴/۲

୩୧୦

و یک نسخه خطی در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۳۶۰/۶۸. همچنین نسخه‌های متعددی از این کتاب در کتابخانه‌های جهان پراکنده است؛ به عنوان مثال یک نسخه در کتابخانه دانشگاه ملک سعود در عربستان سعودی به شماره ۶۱۵ وجود دارد. این کتاب در سال ۱۹۹۴ م. به کوشش دکتر جورج طعمه به سه زبان عربی، فرانسه و انگلیسی در لبنان چاپ شد.

قابل ذکر است که در کتابخانه آیت الله مرعشی در قم، کتابی به نام *ادویه العین* وجود دارد که به نظر می‌رسد بخشی از قریب‌الذین باشد، این کتاب دو نسخه به شماره‌های ۱۰۸۸۵/۳ و ۱۳۴۴۹/۳ دارد.

۳. الفرق بین الامراض المشکله

کتابی مهم در زمینه تشخیص تفریقی بیماری‌ها است که سمرقندی در آن تلاش می‌کند راه تشخیص بیماری‌های دشوار را به پزشکان آموزش دهد. چهار نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران وجود دارد: دو نسخه در کتابخانه ملی ملک به شماره‌های ۴۴۰۵/۳ و ۴۳۸۲/۴، یک نسخه در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۴۱۲۴/۳ و یک نسخه خطی در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۴۵۹/۲.

۴. الادویه المفردة المستعملة

نام کامل این کتاب *الادویه المفردة المستعملة، خواصها و افعالها* است که نسخه‌های متعددی از آن در کتابخانه‌های ایران و جهان وجود دارد؛ از آن جمله است: دو نسخه خطی در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره‌های ۶۰۹۸/۱ و ۳۶۰/۶۳، یک نسخه در کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره ۷۴۶۷/۲، نسخه کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۵۲۱۷/۱۱، نسخه کتابخانه حقوق به شماره ۹۰/۳-ج، یک نسخه در کتابخانه عارف حکمت مدینه منوره، نسخه مدرسه یحیی پاشای جلیلی در موصل و یک نسخه در انستیتوی فرهنگی و مطالعات شرقی دانشگاه توکیو به شماره ۲۲۱۶ - MS۱۱۳.

۵. قوانین الادویه المفردة

کتاب دیگری است که در آن سمرقندی به ذکر اصول و قوانین کاربرد داروهای مفردة پرداخته است. دو نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۳۵۲/۱۱-ط و ۶۲۰۱/۹ وجود دارد. نخست گمان می‌کردم این کتاب همان کتاب *الادویه المفردة المستعملة* باشد، اما با مقایسه مطالب مقدمه هر دو کتاب دریافتم که کتاب دیگری است و در آن ذکری از داروها به صورت انفرادی نیامده است، بلکه یک سری اصول کلی اولیه در مورد داروها ارائه شده است.

۶. اطعمه المرضی

نام دیگر آن *المثل و الدستورات فی اطعمه المرضی* است و کتابی درباره تغذیه بیماران است که به نظر می‌رسد سمرقندی آن را به تقلید از کتاب *اغذیه المرضی* محمد بن زکریای رازی نوشته باشد. حدود ۱۶ نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران وجود دارد که پنج نسخه آن در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره‌های ۴۱۶/۱ و ۳۶۰/۶۷ و ۳۶۰/۶۶ و ۶۰۰۹/۲ و ۴۶۰۱/۱۱ است، نسخه‌های دیگر در کتابخانه‌های یحیی پاشا جلیلی در موصل عراق، کتابخانه عارف حکمت در مدینه منوره، کتابخانه ایاصوفیه ترکیه، موزه بغداد در عراق و انستیتوی فرهنگی و مطالعات شرقی دانشگاه توکیو به شماره ۲۲۱۵ -

MS ۱۱۳ وجود دارند.

۷. اصول ترکیب الادویه

کتابی در باره ترکیب داروهای مختلف است که بیست فصل دارد و حدود دوازده نسخه خطی از آن، در کتابخانه‌های ایران وجود دارد؛ برای نمونه، دو نسخه در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره‌های ۵۳۶/۸ و ۳۶۰/۶۹؛ یک نسخه در کتابخانه ملک به شماره ۴۴۰/۱/۳ و یک نسخه در کتابخانه آیت الله کلپایگانی قم به شماره ۸۷۲۰-۱۷۰/۵۸؛ نسخه دیگری در کتابخانه انستیتوی فرهنگ و مطالعات شرقی دانشگاه توکیو در ژاپن به شماره ۲۲۲۵؛ نسخه‌ای در کتابخانه یحیی پاشای جلیلی در موصل و یک نسخه به عنوان «الدستور» در کتابخانه کنگره آمریکا نگهداری می‌شود. این کتاب در سال ۱۹۸۹ م. به کوشش نجلاء قاسم عباس توسط انستیتوی احیای میراث علمی عربی دانشگاه بغداد چاپ و منتشر شد.

۸. الاغذیه و الاشربه

نام دیگر آن الاغذیه و الاشربه للصحاء است. به نظر می‌رسد سمرقندی این کتاب را برای افراد سالم نوشته و در آن روش صحیح غذا خوردن و نوشیدن را آورده است. نه نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران وجود دارد که سه نسخه از آن در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره‌های ۴۱۶/۴ و ۶۰۹۸/۶ و ۱۵۷۵، یک نسخه در کتابخانه ملک به شماره ۴۴۰/۱/۲، یک نسخه در کتابخانه یحیی پاشای جلیلی در موصل و نسخه‌ای در کتابخانه خدیویه مصر نگهداری می‌شود که تاریخ کتابت آن جمادی الثانی سال ۶۲۳ ق. است.

۹. الفصد

کتابی در باره «رگ گشودن» است. فصد یکی از مباحث مهم طب سنتی است که بسیاری از بزرگان و حکمای پیشین نظیر محمد بن زکریای رازی، ابن سینا، ابن التلمیذ و دیگران به این موضوع اهتمام ورزیده و رساله‌ای جداگانه در این باره نوشته‌اند. تنها نسخه خطی موجود از این اثر، در کتابخانه ملک به شماره ۱۰۸۵ نگهداری می‌شود که تاریخ کتابت آن ۷۴۰ ق. است.

۱۰. تشریح الابدان

ظاهراً در باره آناتومی بدن و کالبد گشایی است. فهرستواره نسخ خطی پزشکی در باره این کتاب اظهار می‌دارد که دو نسخه خطی از آن در کتابخانه ملک وجود دارد؛ اولی به شماره ۴۴۱۰، دارای ۱۰۴ برگ به تاریخ کتابت ۱۲۲۳ ق. است و دومی به شماره ۴۲۳۸، دارای ۱۰۷ برگ به تاریخ کتابت اوایل سده ۱۳ ق. است.

۱۱. مختصر فی صناعه الطب

کتابی در باره حرفه پزشکی است. یک نسخه از آن در کتابخانه دانشگاه تهران به شماره ۱۹۹۷ و نسخه دیگر با عنوان خلاصه فی الطب در کتابخانه وزیری یزد به شماره ۳۱۷۰ وجود دارد.

۱۲. المنهج فی الطب

نسخه‌ای از این اثر یافت نشده و تنها ذکر می‌شود که از آن به میان آمده، توسط آقا بزرگ طهرانی است که

در الذریعه، ترجمه فارسی این کتاب را چنین معرفی می‌کند: «کتاب غایه الغرض فی معالجه المرض، سید شریف منصور حسینی حسنی، از علمای قرن سیزدهم، ترجمه کتاب المنهج فی الطب تألیف نجیب الدین ابی حامد محمد بن علی بن عمر سمرقندی، شهید در سال ۶۱۹ ق. پس از ورود مغول‌ها به هرات، که این کتاب شصت فصل دارد و در پی آن فصلی در باره طبیعت است و نسخه ای از آن در کتابخانه خدیویه مصر است.»^۱

۱۳. ابدال الادویه

کتابی در باره داروهای جایگزین است. نوشتن این گونه کتاب‌ها بین اطبای پیشین، رایج بوده، هدف از آن معرفی برخی داروها به جای داروهای دیگر است تا اگر طبیبی در شهر یا روستا داروی مورد نیاز خود را نیافت، بتواند از داروی مشابه استفاده کند. یک نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه ملی مصر موجود است و خیرالدین زرکلی نیز در کتاب الاعلام ذکر می‌کند که در کتابخانه رباط در مراکش نسخه خطی به شماره (۵۷۸ د) مشاهده کرده که تاریخ کتابت آن ۷۴۴ ق. بوده و در آن شش کتاب سمرقندی قرار داشته است؛ یکی از آن کتاب‌ها *الابدال من المعاجین و الاقراص و الادویه المفردة و غیرها* است که به نظر می‌رسد همین رساله ابدال الادویه باشد.^۲

۱۴. وجع المفاصل (النقرس)

کتابی در باره «درد مفاصل» است و به نام کتاب نقرس نیز معروف است. سمرقندی در این اثر به مبحث درد مفاصل، علل بروز آن و راه‌های درمان آن پرداخته است. این رساله در سال ۱۳۹۲ توسط نگارنده سطور تصحیح و منتشر شده است.^۳

۱۵. ترکیب طبقات العین

نام دیگر آن *تشریح العین و در جای دیگر تشریح العین و تعیین طبقاتها و رطوباتها* است. سمرقندی در این کتاب به شرح طبقات مختلف چشم می‌پردازد. رساله‌ای کم حجم ولی مهم در زمینه چشم پزشکی است. این رساله در سال ۱۳۹۲ توسط نگارنده سطور تصحیح و منتشر شده است.^۴

۱۶. الادویه القلییه

نام دیگر این اثر، *مقاله فی قوانین ترکیب الادویه القلییه* ذکر شده و کتابی در باره داروهای قلبی است. به نظر می‌رسد سمرقندی این کتاب را به تقلید از ابن سینا - که کتابی به همین عنوان دارد - نوشته باشد. این رساله در سال ۱۳۹۲ توسط نگارنده سطور تصحیح و منتشر شده است.^۵

۱. آقا بزرگ طهرانی، *الذریعه الی تصانیف الشیعه*، ج ۱۶، ص ۱۴.

۲. خیرالدین زرکلی، *الاعلام*، ج ۶، ص ۲۸۰.

۳. احسان مقدس، «سه مقاله طبی نجیب الدین سمرقندی»، *جستارهایی در میراث اسلامی*، شماره ۵، سال ۱۳۹۲ ف انتشارات سفیر اردهال، ص ۴۶۱-۴۸۹.

۴. همان.

۵. همان.

۱۷. رساله فی الادویه المسهله

برخی از منابع، رساله " ذکر الادویه المُسهَّله و خواصها " را رساله مستقلى دانسته‌اند، اما نگارنده معتقد است این رساله قسمت پایانی کتاب *الادویه المفردة* سمرقندی است. در این مقاله رساله مذکور با استفاده از چهار نسخه خطی، تصحیح و مقابله شده و برای اولین بار منتشر می‌شود.

معرفی نسخ خطی رساله

برای تصحیح و مقابله این رساله از چهار نسخه زیر استفاده شده است:

۱. نسخه انستیتوی فرهنگی و مطالعات شرقی دانشگاه توکیو به شماره ۲۲۱۶، ذیل رساله *الادویه المفردة* / *المستعمله* سمرقندی، نوع خط: نسخ خوش، تعداد برگ‌ها: ۸ برگ (۱۰۰ پ-۱۰۷ پ)، تعداد سطر در صفحه: ۱۲، تاریخ کتابت: نامشخص، خط به رنگی مشکی و عناوین به رنگ سرخ. این نسخه در مقایسه با سایر نسخه‌های خطی کامل‌تر بوده، لذا به عنوان نسخه اصلی مورد استفاده قرار گرفت و با علامت «نسخه ط» مشخص شد.

۲. نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۳۶۰ س س، معروف به *مجمع النفائس و حجله العرائس* است. این رساله در انتهای *ذکر الادویه المفردة* آمده. تعداد برگ‌ها: ۲ برگ (برگ ۴۱ ر- ۴۲ ر)، نوع خط نستعلیق، نام کاتب: ابوالحسن سالک الدین محمد حموی انصاری، خط مشکی و عناوین با سرخ نوشته شده. تاریخ کتابت: ربیع‌الثانی ۱۰۰۷ در بلده اصفهان. این نسخه با علامت «نسخه م» مشخص شده است.

۳. نسخه کتابخانه عارف حکمت در مدینه منوره به شماره ۲۳۵، این رساله در انتهای *الادویه المفردة* آمده. نام کاتب مشخص نیست و تاریخ کتابت آن به قرن نهم هـ باز می‌گردد. نوع خط نسخ خوش است، تعداد ۳ برگ (۱۵۵ ر- ۱۵۷ ر) خط مشکی و عناوین با رنگ سرخ نوشته شده. این نسخه با علامت «نسخه ع» مشخص شده است.

۴. نسخه مدرسه یحیی پاشای جلیلی در موصل عراق بدون شماره، رساله چهارم آن به نام *خمسه نجیبیه* در دو برگ است که به خط نسخ خوانا و به رنگ مشکی نوشته شده. تاریخ کتابت آن رمضان سال ۹۷۴ ق. است. این نسخه با علامت «نسخه ج» مشخص شده.

به سود الشعر و مراد قشوره يقطع التآليل طار
 بالخل غار حار يابس في الثانية في جهة اضا
 وهو خبز مزودقة وجهه ينفع من وجع الكبد
 البارد و اوزام الرحم و تسع العقرب و يدرك البوك
 والطث و هو تروياق بجميع السموم اذا شرب بخبر
 ريحاني و هو يسكن المغص الحادث عن الرياح
 الغليظة و ينفع من ضيق النفس الحادث عن
 البرودة و اوجاع العصب و يبت الشعر و قشور
 عروق حارة يابسة في الثالثة مفتت للحم
ذكر الادوية المسهلة
 و هي اقسامها اقسامين حار و فوار
 الثانية يابس في الاولى اجوده امن و ما اغلب

عنه

تصوير صفحه اول نسخه توكيو

[متن رساله]

ذكر الادوية المُسهِّلة و خواصها

نجيب الدين السمرقندى

افستتين: حار فى اول الثانية يابس فى الاولى أجوده أمره و ما غلب عليه زغب و فيه عقد و هو يُسهِّل الصفراء عن المعدة و الكبد و يقوى المعدة^١ و يفتح سد الكبد و ينفع من اليرقان^٢ و الحميات المزمنة و يدر البول^٣ و يخرج ما يجتمع فى العروق من الخلط المرى بالبول و يحدر الطمث و ينفع من صلابة الطحال إذا سحق و عجن بالتين المنقع^٤ و ضمد به و عصارته أقوى و الشربة منه مطبوخاً من خمسة دراهم الى سبعة و بحالة الى درهمين و من عُصارته وزن مثقال.

افتيمون: حار يابس فى الثالثة أجوده أحده رائحة و أشده حُمرة لا المبرز^٥ و هو يسهل السوداء و البلغم بقوة^٦ و يحط النفخ و ينفع من التشنج^٧ و لا يوافق اصحاب المرة الصفراء لانه يكرههم و يقيهم و يعطشهم^٨ و الشربة منه نفسه من درهمين الى اربعة دراهم و المطبوخ الى أوقية إذا افرد.

اسطوخودوس: حار فى الاولى يابس فى الثانية أجوده ما أغبر لونه و كان الى الحمرة يسهل السوداء و البلغم و يكره أصحاب الصفراء و يقيهم و فيه قبض و مرارة يفتح السدد و يلطف المواد و يقوى الاحشاء و ينفع من الصرع و المايخوليا إذا أكثر الاسهال به و الشربة منه من درهمين الى ثلاثة و مطبوخاً الى سبعة^٩.

ايرسا: حار يابس فى الثانية أجوده المندمج الملز الطيب الرائحة الذى يحذى اللسان و يعطش و هو يسهل الماء الاصفر و الخلط اللزج و ينقى القروح الوسخة و يجلو و ينضج الاخلاط الغليظة و لذلك ينفع من السعال الحادث عن الرطوبات الغليظة إذا أخذ بشراب حلو أو بميفختج و يدر البول و الطمث و يقاوم السموم و ينفع من الاستسقاء و التمضمض بسلاقة يسكن وجع الاسنان^{١٠} و الشربة من درهم الى درهمين.

١. نسخه ج: «يقوى المعدة» لا توجد.

٢. نسخه ع: «وينفع من اليرقان» لا توجد.

٣. نسخه هاى ج و م: «وينقى الاوراد بالادرار»

٤. نسخه ع: «بالطين المبقع».

٥. نسخه هاى ج و م: «أجوده أحده رائحة و أشده حمره لا المبرز» لا توجد؛ و فى نسخه ع: «لا المبرز» لا توجد.

٦. نسخه ج: «بقوة» لا توجد.

٧. نسخه ع: «و ينفع من التشنج» لا توجد.

٨. نسخه ج: «و أجوده المبرد القارب الى الحمرة، الحاد الرائحة».

٩. نسخه ع: «و مطبوخاً الى سبعة» لا توجد.

١٠. نسخه ج: «التمضمض بسلاقة يسكن وجع الاسنان» لا توجد.

نحلہ مثل نحل التوجبین بل اقوی والشریۃ منہ
مثله او نصف محلولاً بہما الورد رُمان حلویاً
وطبۃ الاولی فیہ حرارۃ وحامضۃ بار د
بابر فی الثانیۃ الحدیث منہ اذا قشر من
قشرہ وعصر بالید مع شحمہ وأخذ
ماءً اخرج للصفراء وینخی ان ینکون
المعصر منہ المحلول والحامض معاً لا فہ
۲۰ بلغ فی الاسہال وتطفئ الحرارة
واللہ تعالی
اعلم بالصواب
م

تصویر صفحہ آخر نسخہ توکیو

صبر: حار يابس فى الثانية أجوده الاسقوطرى و هو أصفر اللون إذا سحق بصاص متفرك و السمنجانى ردىء و هو الاسود الصلب و إذا عتق الصبر أسود و ضعف و هو يسهل الفضول الصفراوية و البلغمية من المعدة و الدماغ و انما يصلح بمثل المصطكى^١ و ماء الهندباء و لا ينبغي ان يسقى فى البرد الشديد و لا فى الحر الشديد^٢ لانه يخاف ان يسهل دماً و هو مضر بالسفل و يذهب بمضرته المقل و الكثيراً و هو يجفف القروح^٣ و الشربة منه مفرداً من درهمين الى ثلاثة و غير مفرد من نصف درهم الى مثقال و هو ايضاً يدمل القروح العسرة الاندمال و يحلل الاورام و يلزق النواصير الغائرة. تريد: حار يابس فى الثانية أجوده الابيض مرأى و مسحاً المجوف المصمغ الاملس الظاهر السريع التفتت المعتدل فى الرقة و الغلظ و قد يسرع اليه التآكل و المتآكل ضعيف الفعل^٤ و هو يسهل البلغم و الصفراء و إذا شرب مسحوقاً اخرج من البلغم اكثر و من الصفراء أقل و اما إذا شرب مطبوخاً فبالعكس و يعينه فى اخراج البلغم الغليظ الزنجبيل بحدته و ينبغي ان شرب نفسه مع المطبوخ ان لا ينعم دقه و نخله لثلاً يلصق بخمل المعدة و مع المعجون ينعم دقة و الشربة منه مسحوقاً من درهم الى درهمين و مطبوخاً من ثلاثة الى خمسة و اصلاحه حكّه و تدهينه بعد نخله بدهن اللوز لثلاً يجفف البدن باخراجه الرطوبات الرقيقة.

غاريقون: حار فى الاولى يابس فى الثانية جيده الاملس الابيض السريع التفتت و هو يسهل الممرار و البلغم و السوداء و يبذر القودى و يدفع ضرر السموم و يفتح سدد مجارى النفس و ينقى الدماغ^٥ و يفتح سدد الكبد و الطحال و ينفع من اليرقان و الحميات المزمنة و وجع المفاصل^٦ و من لسع العقارب إذا شرب منه مثقال بالشراب الممزوج، جيّد للربو و الصرع و هو كثير المنافع و الشربة من دانقين الى درهمين بماء العسل^٧.

بسفايح: حار فى الثانية يابس فى الثالثة أجوده ما غلظ كغليظ البنصر^٨ الضارب الى الحمرة، فى طعمه قرنفلية، اصفر المكسر^٩ يسهل السوداء و البلغم المخاطى و ينقى الامعاء و يحل القولنج الريحى و هو مغث^{١٠}، الشربة مطبوخاً من درهمين الى خمسة و غير مطبوخ من درهم الى درهمين.

١. نسخه هاى ج و م: المصطكى و الورد.
٢. نسخه ع: «ولا فى الحر الشديد» لا توجد.
٣. نسخه ج: «وهو يجفف القروح» لا توجد.
٤. نسخه م: «وقد يسرع اليه التآكل و المتآكل ضعيف الفعل» لا توجد.
٥. نسخه هاى ج و م: «و يبذر القودى ..... و ينقى الدماغ» لا توجد.
٦. نسخه هايع و م: «اليرقان و الحميات المزمنة و وجع المفاصل» لا توجد.
٧. نسخه م: «و الشربة من دانقين الى درهمين بماء العسل» لا توجد.
٨. نسخه ج: أجوده أغلظه.
٩. نسخه هاى ج و م: «اصفر المكسر» لا توجد.
١٠. نسخه هاى ج و م: «يحل القولنج الريحى و هو مغث» لا توجد.

الخلط البلغمى و تسكين اوجاع المفاصل و وجع النقرس و الاستكثار منه يصلب الورم و يحجره و ينفع المفاصل و تشنج العصب و الشربة منه مفرداً مثقال مع السكر و شىء يسير من الزعفران و مع الادوية المسهلة نصف مثقال و يصلح بالزنجبيل و الفوتنج والها^١.

بوزيدان: حار فى الثانية يابس فى الاولى أجوده الابيض الغليظ الكثير الخطوط الخشن و الاملس الدقيق ردى و هو ملطف ينفع من النقرس و اوجاع المفاصل و يزيد فى الباه^٢ و الشربة منه فى الحبوب من دائق الى داتقين.

ماهيزهرج: حار يابس فى الثانية أجوده ما اغبر لونه الى الصفرة، نافع للنقرس و عرق النساء^٣ و وجع المفاصل و الظهر و الورك و يسهل الاخلاط الغليظة و يبدد الرياح و الشربة منه مثل البوزيدان. حجر أرمنى: يسهل السوداء اسهالاً قوياً الا انه ردى للمعدة يقىء و اصلاحه غسله و الشربة منه مثقال.

حجر المغناطيس: يسهل السوداء ايضاً و الشربة منه نصف مثقال بماء الس^٤.

حجر اللازورد: مثل الحجر الارمنى بل اضعف منه.

مازريون: حار يابس فى الرابعة أجوده الكبير الورق جعدها و صغار الورق جعدها ردى و تكسر غائلته بالتحليل يسهل الفضول اللزجة اللعابية و الشربة منه نصف مثقال مع مثقال و نصف افسنتين.

ماهودانه: حار يابس فى الرابعة يسهل اسهال السقمونيا و يقىء و ينفع من النقرس^٥ و الشربة منه خمس حبات الى خمس عشر حبة و هو سريع الاسهال فاذا أريد أن يكون اسهاله اللين ابتلع بحاله.

لبلاب: حار يابس فى الاولى مأوه المعصور غير المغلى يسهل الصفراء من غير اذى و هو يحلل الاورام و يفتح سدد الكبد و يجلو المعدة إذا طبخ بالخل و ضمّد به ينفع من صلابة الطحال و إذا استعط بعصيره نفع من نتن المنخرين و من الصّداع المزمن و لبنه يقتل القمل و الشربة من مائة نصف رطل الى ثلثي رطل مع عشرين درهماً من السكر الاحمر و ان جعل مكان السكر وزن عشرة دراهم فلوس الخيار شنبر كان اسهاله أقوى و ينفع من السعال مع انعقال الطبيعة^٦.

سنامكى: حار يابس فى الاولى يسهل الصفراء و السوداء من عمق البدن جيّد للجرب و الحكّة و النقرس و اوجاع المفاصل و يصفى الدم و يدر البول و يفتح السّدود و يقوى المعدة و الشربة منه مطبوخاً من اربعة دراهم الى سبعة.

١ . نسخه هاى ط و ع: «ويصلح بالزنجبيل و الفوتنج و الهال» لا توجد.

٢ . نسخه ج: «و يزيد فى الباه» لا توجد.

٣ . نسخه م: وجع النساء.

٤ . نسخه هاى ج و ع و م: حجر المغناطيس غير موجود.

٥ . نسخه هاى ج و م: «يقىء و ينفع من النقرس» لا توجد.

٦ . نسخه هاى ج و م: «و ينفع من السعال مع انعقال الطبيعة» لا توجد.

٧ . نسخه م: مكى لا توجد.

شاهترج: بارد فى الاولى يابس فى الثانية فيه مرارة توجب بعض الحرارة، جيده الاخضر الحديث يسهل الصفراء و الفضول المحترقة من المعدة برفق و ينفع من الجرب و الحكة و يُصْفَى الدم و يُدر البول و يفتح سدد الكبد و يقوى المعدة و ينفع من الحميات العتيقة^١ و الشربة من مائه من نصف رطل الى ثلثي رطل من غير أن يُغلى مع سكر و من يابسه فى المطبوخ من خمسة دراهم الى عشرة دراهم و كما هو الى سبعة دراهم.

بنفسج: بارد رطب فى الاولى له قوة مسهلة للصفراء جاذبة لها و لذلك يوجد فيه بعض الحدة و اللذع كما فى التبرد و قيل انه يسهل باللزوجة يلين الصدر و ينفع من علل الرأس لكنه يحدث كُرباً و يصلح برب السوس و الشربة منه من ثلاثة دراهم الى سبعة مدقوقاً جريشاً بمثله سكر بماء حار. خيار شنبر: معتدل رطب فى الاولى أجوده ما يؤخذ عن القصب و ما هو ادسم و ابرق يسهل المرة المحترقة و البلغم بلا اذى حتى أنه يصلح للجبالي و يسكن حدة الدم و ينفع من الخوانيق إذا سقى مع التمر الهندي يخرج الصفراء و ينفع المحموم و مع ماء الهندباء و غنب الثعلب ينفع من اوجاع المفاصل و اليرقان و اورام الكبد و الشربة منه ثلاثة دراهم الى عشرة بماء حار. قاقلى^٢: خاصيته اسهال الماء الاصفر بالسسهولة و اللين و قلة المؤنة و الشربة منه مقدار رطل الى ثلثي رطل غير مغلى^٣.

ترنجبين: معتدل فى الحرارة و البرودة^٤ رطب فى الاولى يلين الصدر و يسهل اسهالاً ضعيفاً الشربة منه من سبعة دراهم الى ثلاثين درهماً.

شيرخشت: فعله مثل فعل الترنجبين بل أقوى و الشربة منه مثله أو نصفه محلولاً بماء الورد. رُمان: حلو بارد رطب فى الاولى فيه حرارة و حامضه بارد يابس فى الثانية الحديث منه إذا قشر من قشره و عصر باليد مع شحمه و أخذ ماءه أخرج الصفراء و ينبغي أن يكون المعتصر منه الحلو و الحامض معاً لأنه أبلغ فى الأسهال و تطفئة الحرارة والله تعالى أعلم بالصواب، و اليه المرجع و المأب و صلى الله على نبيه محمد و آله اجمعين و على سائر الأنبياء و المرسلين و الحمد لله رب العالمين^٥.

١ . نسخه هاى ج و م: «يصفى الدم... الحميات العتيقة» لا توجد.

٢ . نسخه ع: قاقلى لا توجد.

٣ . نسخه م: ثلثي رطل مغلى.

٤ . نسخه ج: «فى الحرارة و البرودة» لا توجد.

٥ . نسخه ط: تنتهى الرساله عند «و الله تعالى أعلم بالصواب».